

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І.І. МЕЧНИКОВА
Інститут соціальних наук

М.І.Мілова

**УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТАРИЗМ: ВИТОКИ
СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ**

*Навчально-методичний посібник
для студентів відділення політології ІСН*

**Одеса
2013**

УДК 328(477)"1991/2012"(075.8)

ББК ББ.3(4Ук)123я73

М 605

М.І.Мілова. Український парламентаризм: витoki становлення та сучасний стан розвитку. Навчально-методичний посібник для студентів відділення політології Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Рекомендовано до друку Вченою радою ІСН

Протокол №2 від 9.10.2012 р.

Автор:

Мілова М.І., доктор політичних наук, професор

Рецензенти:

Сухотеріна Л.І.

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політології та права; Одеський національний політехнічний університет

Соколов В.Н.

доктор історичних наук, професор кафедри філософії, історії та політології; Одеський національний економічний університет

Димова О.В.

кандидат політичних наук, доцент кафедри гуманітарних та соціально-економічних наук; Науково-навчальний інститут холоду, криотехнологій та екоенергетики; Одеська національна академія харчових технологій

© М.І. Мілова, 2013

© Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2013

ЗМІСТ

Передмова	5
Теми занять	6
Програма лекційних занять	8
Тема 1. Парламентаризм як політичний інститут: теоретико-методологічні підходи вивчення	8
Тема 2. Формування класичних теорій парламентаризму.....	8
Тема 3. Структура сучасних парламентів	9
Тема 4. Основні моделі сучасного парламентаризму	9
Тема 5. Функція законотворення. Законотворчий процес.....	9
Тема 6. Контрольна функція парламенту.....	10
Тема 7. Установча функція парламенту	11
Тема 8. Витоки українського парламентаризму. Допарламентські форми	11
Тема 9. Становлення парламентаризму в радянській та новітній період	11
Тема 10. Верховна Рада України як головний законодавчий орган. Внутрішня організація Верховної Ради.....	12
Тема 11. Парламентська культура та парламентська етика: зарубіжний та український досвід.....	13
Тема 12. Парламентський лобізм: особливості політичного лобіювання в Україні.....	13
Тема 13. Перспективи розвитку українського парламентаризму	13
Семінарські та практичні заняття	14
Тема 1. Парламентаризм як політичний інститут	14
Тема 2. Формування класичних теорій парламентаризму.....	17
Тема 3. Структура, функції та порядок формування сучасних парламентів.....	21
Тема 4. Основні моделі сучасного парламентаризму	25
Тема 5. Витоки українського парламентаризму	28
Тема 6. Розвиток парламентаризму в Україні в період незалежності. Особливості початкового етапу	33
Тема 7. Верховна Рада України: внутрішня організація і функції парламенту.....	36

Тема 8. Статус депутата: світова та українська практика	39
Тема 9. Функція законотворення. Основні етапи законотворчого процесу в Верховній Раді	42
Тема 10. Парламентська культура і парламентська етіка: світовий та вітчизняний досвід.....	44
Тема 11. Парламентський лобізм: особливості політичного лобіювання в Україні	46
Тема 12. Перспективи розвитку українського парламентаризму	48
Тематика контрольних робіт (заочна форма навчання)	49
Перелік тем курсових, дипломних та магістерських робіт.....	51
Список додаткової літератури.....	53
Словник основних понять курсу	57
Додатки	63

ПЕРЕДМОВА

Вже не одне століття в системі правління багатьох держав вагоме місце посідає інститут парламентаризму. Унікальність парламенту як політичного інституту полягає в його ролі посередника між суспільством та органами виконавчої влади, системи, у якій формується воля суспільства на основі представництва структурованих груп інтересів на державному рівні. Парламентаризм пов'язаний з утвердженням принципів верховенства права та демократизму в суспільстві і державі, запровадженням ефективних механізмів гарантування конституційних прав людини, а також з формуванням таких інституцій держави, які б забезпечували найбільш повне і всебічне здійснення її функцій та реалізацію потреб суспільства.

Завдання навчально-методичного посібника полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні основних проблем розвитку парламентаризму в Україні як основного інституту демократичного представництва в контексті європейських тенденцій, визначенні характеру та кола проблем, з якими стикається український парламентаризм в умовах становлення незалежної демократичної держави. Вивчення цих проблем є одним з завдань професійної підготовки студента - політолога.

Навчально-методичний посібник містить програму і тематику лекційних та семінарських занять, розгорнутий список літератури до кожної з тем, питання до самостійної роботи, а також орієнтований перелік контрольних (заочне відділення), бакалаврських, дипломних і магістерських робіт. В посібнику подається короткий словник основних понять курсу та таблиці.

Оцінювання знань проводиться за поточним та підсумковим контролем. У поточному контролі головними є бали, які студент заробляє на семінарському занятті за виконання різного виду роботи плюс бали за модульні контрольні роботи. Максимальна оцінка за семінар – 4 бала; за модульну роботу – 16 балів. Максимальна підсумкова оцінка – 100 балів.

Модуль 1. (3 контрольні роботи)			Сума
Змістовний модуль 1 (теми 1-4)	Змістовний модуль (теми 5-7)	Змістовний модуль 3 (теми 8-13)	100
16 (т. 1-4) балів +16 к/р	12 (т. 5-7) балів+16к/р	24 (т. 8-13) балів +16 к/р	

ТЕМИ ЗАНЯТЬ

№ по р.	Тема	Лекції	Се-мі-на-ри	Ін-ди-від. ро-бо-та	Сам. ро-бо-та	Всього
Модуль 1. Парламентаризм: сучасні виміри						
1.	Парламентаризм як політичний інститут: теоретико-методологічні підходи вивчення	2	2		1	5
2.	Формування класичних теорій парламентаризму.	2	2		1	5
3.	Структура сучасних парламентів	2	2		1	5
4.	Основні моделі сучасного парламентаризму	4	2	1		7
Модульна контрольна робота						
Модуль 2. Функції парламенту						
5.	Функція законотворення. Законотворчий процес	2	2	1	1	6
6.	Контрольна функція парламенту	2	2	1		5
7.	Установча функція парламенту	2	2			4
Модульна контрольна робота						
Модуль 3. Парламентаризм в Україні						
8.	Витоки українського парламентаризму. Допарламентські форми	2	2		1	5
9.	Становлення парламентаризму:	4	2	1		7

	радянський та новітній період					
10.	Верховна Рада України як головний законодавчий орган. Внутрішня організація Верховної Ради. Статус депутата	2	4	1	1	8
11.	Парламентський лобізм: особливості політичного лобіювання в Україні	2	2		1	5
12.	Парламентська культура і парламентська етика: зарубіжний та український досвід	2	2	1		5
13.	Перспективи розвитку українського парламентаризму	2	2		1	5
	Модульна контрольна робота					
	Всього годин:	30	28	6	8	72

Примітка: кількість годин лекційних та семінарських занять визначається типовою та робочою програмами курсу відповідно щорічного навантаження з максимальним врахуванням вимог державного стандарту до професійної підготовки політологів.

ПРОГРАМА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

(30 академічних годин)

Модуль 1. Парламентаризм: сучасні виміри.

Тема 1. Парламентаризм як політичний інститут: теоретико-методологічні підходи вивчення

Поняття “парламентаризм”. Парламент як уособлення парламентаризму. Парламентаризм як форма суспільного співжиття.

Сучасний парламентаризм, його значення і функції. Відповідальність уряду перед парламентом. Розвиток системи партій. Захист прав і свобод громадян. Обмежений парламентаризм. Основні типи парламентаризму: незавершений парламентаризм, парламентське правління, моністичний парламентаризм, дуалістичний парламентаризм, парламентський міністеріалізм і т.ін.

Тема 2. Формування класичних теорій парламентаризму

Британські концепції парламентаризму: Дж. Локк “Два трактати про державне правління”, Е. Берк та концепція парламентського представництва, І. Бентам і концепція утилітаризму, Дж. Міль та есе “Представницьке правління”, Г. Спенсер, Т. Г. Грін. Американські концепції парламентаризму: Дж. Медісон, Т. Джефферсон, Л. Гамільтон. Ідеї бікамералізму. Ідеї парламентаризму в німецькій філософії: Кант і принцип народного суверенітету, Гегель і “Філософія права”.

Основні ідеї парламентаризму в українській політичній думці (П. Орлик, М. Драгоманов, М. Кістяківський, М. Туган-Барановський, М. Грушевський, М. Днестрянський та ін..)

Тема 3. Структура сучасних парламентів

Однопалатні парламенти. Двопалатна структура парламенту. Специфіка двопалатних парламентів в унітарних державах: парламент як орган регіонального (територіального) представництва, парламент як орган представництва інтересів місцевого управління та самоврядування. Проблема рівності палат у законодавчій сфері в двопалатних парламентах.

Порядок формування парламентів. Система парламентських виборів. Прямі вибори. Непрямі або багатоступінчасті вибори. “Реальне представництво”. Формування парламентів на змішаній основі. Член парламенту “за посадою”. Норма представництва. Кількісний склад парламентів: специфіка унітарних і федеративних держав.

Тема 4. Сучасні моделі парламентаризму: світовий досвід

Вестмінстерська парламентська система: переваги та недоліки (склад, організація: керуючі органи, комітети, дебати), повноваження, розгляд законопроектів).

Американська (конгресійна) модель. Змішана модель (Німеччина, Франція та ін...). Система стримувань та противаг: американський та європейський досвід. Процес законотворення в цих моделях (порівняльний аналіз)

Модуль 2. Основні функції парламентів

Тема 5. Функція законотворення.

Законотворчий процес

Поняття законотворчості. Зміст законодавчої функції парламентів. Організаційні питання законотворчості. Стадії законотворчості.

Внесення законопроекту до парламенту. Законодавча ініціатива. Суб'єкти законодавчої ініціативи. Етап обговорення законопроекту на пленарних засіданнях палат і в комітетах (комісіях). Процедура читання законопроекту. “Англійська система трьох читань”. “Французька система комісій (комітетів)”. Перше читання законопроекту. Друге читання законопроекту. Комітетська стадія. Стадія доповіді. Третє читання законопроекту.

Прийняття закону. Процедурні правила проведення голосування по законопроекту. Питання кворуму і способів голосування. Проста більшість, кваліфікована більшість. Підписання (санкціонування) закону главою держави. Відносне або відкладальне вето. Процедура подолання вето. Офіційне оприлюднення закону.

Тема 6. Контрольна функція парламенту

Поняття “парламентський контроль”. Об'єкти парламентського контролю: виконавча влада, Глава держави, судова влада, збройні сили. Моделі парламентського контролю: особливості парламентських, президентських і змішаних держав.

Форми контролю: запит депутатів до глави уряду або окремих міністрів; інтерпеляція, депутатський запит, депутатська пропозиція; резолюція про довіру уряду; регулярні звіти урядів та міністерств про їхню діяльність; послання глав держав і тронні промови монархів. Постійні, спеціальні й слідчі комісії (комітети) як засоби парламентського контролю.

Парламентські слухання: функція, процедура проведення. Формальне затвердження парламентом звіту про виконання державного бюджету за рік. Рахункові (лічильні) палати парламентів.

Тема 7. Установча функція парламенту

Зміст установчої функції парламентів. Обрання глави держави парламентом. Участь у формуванні уряду. Моделі формування уряду: на парламентських засадах, позапарламентський спосіб. Участь парламентів у формуванні інших державних органів або призначенні посадових осіб.

Судові (квазісудові) функції парламентів: процедура імпічменту; право парламентів (палат) висувати на розгляд судових органів звинувачення проти вищих посадових осіб; оголошення амністій; право палат парламентів вирішувати спори про правомірність депутатського мандату й законність виборів.

Модуль 3. Парламентаризм в Україні: історико-політологічний аналіз

Тема 8. Витоки українського парламентаризму.

Допарламентські форми

Становлення парламентаризму на сучасних українських територіях. Віча Київської Русі. Козацька Генеральна Рада. Центральна Рада та Генеральний Секретаріат. Українська Народна Республіка. Основні елементи демократичного правління. Структура, функції та повноваження.

Тема 9. Становлення парламентаризму: радянський та новітній період

Верховна Рада УРСР як парламент радянського типу. Однопартійність як ключова характеристика політичної системи СРСР. Порядок діяльності та структура Верховної Ради УРСР. Статус депутата та

Накази виборців. Система місцевих органів влади. Перебудова і зміни в політичній системі. Здобуття незалежності і реформування політичної системи.

Тема 10. Верховна Рада України як головний законодавчий орган. Внутрішня організація Верховної Ради

Структура, функції та повноваження Верховної Ради України. Порядок діяльності Верховної Ради України, її органів і посадових осіб. Закон України “Про комітети Верховної Ради України”. Структура Верховної Ради України. Конституційний склад Верховної Ради України. Загальнопарламентські інститути Верховної Ради: Голова Верховної Ради України, перший заступник Голови Верховної Ради, заступники Голови Верховної Ради (керівні посадові особи), апарат Верховної Ради та їх повноваження. Контрольні органи парламенту та Уповноважений з прав людини. Депутатський корпус. Правовий статус народного депутата України. Депутатський імунітет та індемнітет. Поняття “внутрішня організація парламенту”. Регламент Верховної Ради України (ВР). Парламентські фракції (групи). Поняття “парламентська партія”.

Постійні комітети (комісії) ВР. Принципи формування та повноваження. Спеціалізовані комітети (комісії). Тимчасові комісії. Процедура формування складу постійних і спеціальних комітетів (комісій). Допоміжний апарат Верховної Ради.

Тема 11. Парламентська культура та парламентська етика: зарубіжний та український досвід.

Поняття «парламентська культура» та парламентська етика. Парламентська мова та культура дебатів. Депутатська риторика. Діяльність парламенту в публічній сфері і ЗМІ. Досвід зарубіжних країн.

Тема 12. Парламентський лобізм: особливості політичного лобіювання в Україні

Поняття “лобіювання” та сутність лобізму. Форми і методи лобіювання. Прямий та непрямий спосіб лобіювання. Групи тиску, ФЕГ та ін.. Парламентський лобізм та його особливості. Форми і специфіка лобістської діяльності в Україні. Передумови та необхідність законодавчого регулювання лобізму: світовий досвід.

Тема 13. Перспективи розвитку українського парламентаризму

Парламент України: які потрібні зміни? Перспективи парламенту в реалізації державної політики. Парламентаризм чи президенталізм? Бікамералізм: за і проти. Формування парламентського політичного дизайну в контексті останніх парламентських виборів.

СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

(28 академічних годин)

Тема 1. Парламентаризм як політичний інститут

(теоретична співбесіда)

План

1. Парламентаризм: теоретико-методологічні підходи до визначення поняття та сутнісні ознаки.

2. Парламент як уособлення парламентаризму: історико-політологічний аналіз національних форм.

Під час розгляду **першого питання** слід запам'ятати, що *парламентаризм* – широке за змістом поняття, яке охоплює і форму організації державної влади, і конкретний спосіб управління державою, і механізм взаємодії парламенту з інститутами виконавчої та судової гілок влади, і систему взаємодії держави та суспільства.

Інститут парламентаризму відзначається багатогранністю, і тому виступає об'єктом наукового пізнання різних галузей суспільних наук. Він традиційно вивчається представниками юридичної галузі, котрі розглядають парламентаризм як законодавчу гілку влади та її функції. Останнім часом парламентаризм стає предметом вивчення і представниками історичної науки, які досліджують генетичні та національно-культурні аспекти цього явища, закономірності його появи та розвитку. Соціологи розглядають парламентаризм насамперед з погляду електоральної поведінки виборців та участі партій у виборчому процесі. У цьому переліку, безперечно, одне з провідних місць належить політичній науці, яка вивчає парламентаризм як еле-

мент політичної системи, її якість, форму державного правління та характеристику політичного режиму влади.

Основу парламентаризму складають: принцип розподілу влади; визнання головною роль законодавчої влади; суверенітет народу; загальне виборче право; політичне панування найбільш популярних партій тощо.

Слід підкреслити, що історично і політично склалися два типи парламентаризму. Одна, за якою виконавча влада належить монарху або президенту, які очолюють уряд і не несуть відповідальності перед парламентом. Друга, коли парламент формує уряд, який відповідальний перед парламентом, тобто виконавча влада є фактично виконавчим органом парламенту. Основною тенденцією розвитку сучасного парламентаризму, на думку багатьох дослідників, є посилення виконавчої влади і ролі уряду (міністералізм).

В цьому питанні уважно проаналізуйте основні дефініції парламентаризму, надані в пропонованій літературі.

Друге питання передбачає деякий історико-політологічний екскурс щодо виникнення, еволюції та становлення парламентаризму як системи представницьких органів влади, за якої чітко розподілені функції законодавчих і виконавчих органів і в якій вирішальну роль відіграє *парламент як постійно діючий представницький, законодавчий і контролюючий орган влади*. Зверните увагу на приклади формування парламентів окремих європейських країн (Ісландія, Іспанія, Англія, Франція та ін..), які допомагають простежити становлення парламентів від середньовічних станово-представницьких до сучасних демократичних з їх національними назвами та особливостями.

Питання для самоперевірки:

- 1. Порівняйте декілька визначень поняття парламентаризм та прокоментуйте їх.*
- 2. Коротко охарактеризуйте головні сутнісні ознаки парламентаризму як політичного інституту.*
- 3. Які, на вашу думку, основні політико-правові фактори впливають на розвиток парламентаризму?*
- 4. В чому, на ваш погляд, полягає сутність міністеріалізму, як однієї з тенденцій розвитку сучасного парламентаризму?*
- 5. З'ясуйте генезис понять «парламент», представницьке правління, народоправство.*
- 6. Які для вас найбільш інтересні історичні форми парламенту?*

Література:

1. Георгіца А. З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії і практики / А.З. Георгіца. — Чернівці, 1998. — 484 с.
2. Денисов В. Методологія сучасного парламентаризму / В.Денисов // Генеза. — 1998. — № 1–2. — С. 180–187.
3. Журавський В. Український парламентаризм на сучасному етапі: теоретико-правовий аспект: Монографія. / В.Журавський. — К., 2001. — 248 с.
4. Мироненко Є. Політологічний аналіз теорії дослідження парламентаризму: умови розвитку в сучасній Україні / Є. Мироненко // Персонал. — 2007. — № 6.
5. Політична енциклопедія. / Редкол.: Ю.Левенець (голова), Ю.Шаповал (заст.голови) та ін.. - К.: Парламентське вид-во, 2011. — 808 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд.: В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — К.: Генеза, 2004.
7. Політологічний словник: Навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка. — К.: МАУП, 2005.
8. Шаповал В., Феномен парламенту. Спроба наукового тлумачення дефініції / В.Шаповал, Журавльова Г. // Віче. — 2000. - №2. — С.12-17.

9. Шемшученко Ю. С. Теоретичні засади розвитку українського парламентаризму / Ю.С.Шемшученко // Право України. - 1998. - № 1.

Форма самостійної роботи - підготовка повідомлень за наступною тематикою:

1. *Основні теоретичні доробки поняття і сутності парламентаризму в українській політології.*
2. *Парламент як інститут представництва: сучасний досвід.*
3. *Становлення парламентаризму: історико-політологічний аналіз європейського досвіду (на прикладі окремої держави – за вибором студента)*
4. *Зарубіжні стандарти оцінки діяльності парламентів.*

Тема 2. Формування класичних теорій парламентаризму

(реферативна форма проведення)

План

1. Європейські концепції парламентаризму. (М.Падуанський, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, А. де Токвіль та ін..).
2. Американські концепції парламентаризму (Дж. Медісон, Л. Гамільтон, Т. Джефферсон, Т. Пейн).
3. Основні ідеї парламентаризму в українській політичній думці (козацька доба, ХІХ ст.. – поч. ХХ ст.)

При підготовці до **першого питання** слід зосередити увагу, перш за все, на працях британських та французьких мислителів, які запропонували окремі фундаментальні ідеї щодо демократичного устрою держави, відомі студентам з спецкурсів, що вивчалися раніше.

Зверніть увагу, що найбільш універсальну доктрину щодо розподілу влади як принципу та механізму стримування і балансу створив

Дж. Локк, а саме: про здійснення законодавчої влади через виборний представницький орган, про неприпустимість представницькому органу займатися виконанням законів, про створення в зв'язку з цим, постійно діючого органу. Він писав, що в конституційній державі може бути всього одна вища влада - законодавча, якій всі повинні підкорятись. Монарх, як глава виконавчої влади, покликаний був “використовувати силу держави для збереження суспільства і його членів”. Його діяльність строго регламентувалася законами, виконання яких було його найпершим і найголовнішим обов'язком. Міністри, що керують державою, повинні були нести відповідальність перед парламентом. Остаточний теоретичний варіант цієї концепції, що одержав загальне визнання, був розроблений Ш. Монтеск'є . У 1748 р. він видав твір “Про дух законів”, який ще при житті французького мислителя було визнано найвидатнішим добутком XVIII ст..

Друге питання потребує уважно прочитати і викласти в рефератах основні ідеї американських мислителів – федералістів та “батьків - засновників” Дж. Медисона, Л. Гамільтона, Т. Пейна, Т. Джефферсона, які не тільки теоретично, але й практично намагалися реалізувати основні принципи розподілу влади та механізм стримувань и противаг.

Третє питання передбачає знання творів представників української політичної думки. Слід розглядати основні ідеї в контексті загальносвітових, однак важливо розуміння національної специфіки становлення державності, зокрема козацько-гетманської доби. Серед них – військово-демократичний устрій держави в Конституції П. Орлика; розподіл влад як засіб протидії зловживанню повноваженнями; верховенство закону в різних сферах життєдіяльності; суспільний контроль

над посадовцями і т.ін. (П. Могила, Ф. Прокопович, Г. Сковорода). Підвалинами демократичного устрою, як прототипу парламентаризму та конституціоналізму, можна розглядати ідеї І. Крипякевича, С. Климовського, М. Драгоманова, М. Костомарова, С. Подолінського, М. Павлика, С. Днестрянського, М. Грушевського та ін.. (к. XVIII – поч. XX ст.), які різною мірою відстоювали виборність представників в органи влади, суспільний договір як основу взаємодії держави і суспільства, ідею місцевого самоврядування тощо.

Зверніть увагу на ідеї конституціоналізму та парламентаризму в творах М. Грушевського, якому довелося здійснити справу їх реалізації як чільнику УНР. За його планом, внаслідок уведення в дію демократичної виборчої системи, покликаної забезпечити найширше представництво всіх верств населення країни на основі загального, рівного, прямого і таємного голосування, вся структура центральної і місцевої влади мала базуватися на трьох ступенях «самоуправи й представництва: самоуправа громади; виборні управи менших округів (волостей) і обсилані ними управи ширших округів (повітів); обласні сойми і обсиланий ними центральний парламент». Всі ці ідеї та розробки звучать вкрай актуально сьогодні.

Питання для самоперевірки:

- 1. Які положення з відомих вам політико-філософських концепцій XVII – XIX ст.. складають принципи та ознаки парламентаризму?*
- 2. Назвіть ідеї, висловлені Дж.Локком в “Двох трактатах про державне правління”, які актуальні сьогодні.*
- 3. Порівняйте ідеї “федералістів” Дж.Медісона, А.Гамільтона та Б.Франкліна, Т.Пейна і Т. Джефферсона.*
- 4. Сформулюйте коротко основні ідеї політичної думки казацько-гетманської доби.*

5. *Які ідеї української політичної думки ХІХ – поч.ХХст. є актуальними в становленні парламентаризму в Україні?*

Література:

1. Антология мировой политической мысли: В 5-ти т. Нац. обществ.-науч. фонд Акад. полит. наук; Рук. проекта Г.Ю. Семигин и др.. – Т.2. Зарубежная политическая мысль ХХ в. – М.: Мысль, 1997.
2. Андрущенко В.П. Філософія політики: Хрестоматія: В 4-х т. / В.П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2003.
3. Булатов М. Філософія І.Канта та деякі тенденції розвитку європейської філософії / М.Булатов // Філософська думка. – 2004. - №5. – С.3-14.
4. Енциклопедія політичної думки: Пер. з англ. — К.: Дух і літера, 2000. - 472 с.
5. Журавський В. Розвиток доктрини українського парламентаризму в ХІХ — на початку ХХ ст./ [Електроний ресурс]. Режим доступу: pravoznavec.com.ua/period/article/619/%C6
6. Кістяківський Б. Вибране. — К.: Абрис, 1996.
7. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера. – К.: Тандем, 2002. – 581 с.
8. Монтескьє Ш. Избранные произведения / Монтескьє Ш. – М. : Мысль, 1955. – 420 с.
9. Хто є хто в європейській та американській науці: малий політологічний словник. / За ред.. Б.Кухти. – Львів: “Кальварія”, 1997. – 288 с.
10. Черныш А.М. Истоки политической науки: конспект студента технического вуза / А.М. Черныш. – Одесса: «ВМВ», 2011. – 248 с.

Форма самостійної роботи - підготовка рефератів

за такою тематикою:

1. *Еволюція поглядів та тлумачень парламентаризму в зарубіжній політичній думці (М. Падуанський, Дж. Локк, Е. Берк, І. Бентам, Дж. Мілля, Т. Джефферсон, Дж. Медисон, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є)*
2. *Ідеї бікамералізму в американській політичній думці.*

3. *“Представницьке правління” Дж. Міля: основні положення.*
4. *Ідеї парламентаризму в німецькій філософії: Кант і принцип народного суверенітету.*
5. *Розподіл влади як концепт в світовій та українській політичній думці .*
6. *А.Токвіль про переваги і небезпеки демократичного правління.*
7. *Основні принципи державного устрою за Конституцією П.Орлика.*

Тема 3. Структура, функції та порядок формування сучасних парламентів (реферативна форма проведення)

План

1. Структура сучасних парламентів. Однопалатні парламенти. Специфіка двопалатних парламентів в унітарних державах.
2. Способи формування і порядок роботи парламентів
3. Основні повноваження парламентів.

Вивчення матеріалу **першого питання** слід почати з визначення сутності сучасного парламенту, що є загальнодержавним представницьким органом, головна функція якого в системі розподілу влади визначається у здійсненні законодавчої влади. Парламенти відрізняються за державно-правовим статусом, порядком формування, структурою та об’ємом компетенцій (функцій).

Сьогодні існують двопалатні (бікамералізм) та однопалатні парламенти. Зверніть увагу на те, що бікамералізм історично був пов’язаний із соціально-класовими причинами, тобто з забезпеченням представництва в органах влади різних соціальних груп або страт суспільства. В сучасних умовах двопалатність розповсюджено здебіль-

шого у федеративних державах, верхня палата яких представляє суб'єктів федерації (США, Німеччина, Мексика, Росія та ін.). Разом із тим існують приклади бікамералізму в унітарних державах, в яких верхня палата формується за політико-адміністративним принципом (Італія, Білорусь, Іспанія, Польща, Франція і ін.). В Європі двопалатні парламенти існують у 18 державах (див. додатки. табл.3). Зверніть увагу на специфіку бікамералізму в унітарних державах.

Друге питання передбачає знання щодо організаційно-політичного характеру діяльності парламентів. Внутрішню структуру парламентів складають комітети та комісії (постоянні та тимчасові). Уважно проаналізуйте їх роль у парламентській діяльності, наведіть конкретні приклади. Тому необхідно ознайомитись з найважливішим документом – Регламентом, який визначає порядок роботи практично будь-якого парламенту (парламентські процедури): сесії, пленарні засідання, способи обговорення, засідання комітетів і комісій, слухання і т. ін.

Спосіб формування парламенту залежить від його структури та виборчих систем. Важливо підкреслити, що у цілому формування парламентів чи окремих палат шляхом прямих виборів залежать від виборчих прав громадян, основних засад (принципів) виборів до парламентів чи палат, передбачених конституціями й законами про виборчі системи відповідних країн, та від національних традицій. Наприклад, формування верхніх палат проходить у різні способи: *прямі вибори*, хоча є різниця з виборами у нижні палати (Італія, США); *призначення* (Канада, Німеччина); *непрямі (косвені або 2-3 ступені)* - Франція, Ні-

дерланди, Австрія; на невикірній оснві – *наслідування* (Вілика Бри-танія); *змішаний спосіб* (Бельгія, Ірландія).

Під час підготовки до **третього питання** з'ясуйте зміст понять *повноваження, функція, компетенція*. Сукупність функцій і повноважень складають компетенцію парламентів. Вивчаючи питання про повноваження, зверніть увагу на їх основні групи: законодавчу; контроль за діяльністю уряду (питання довіри/недовіри, інтерпеляція, діяльність слідчих комісій); ратифікаціяі денонсація міжнародних договорів; призначення на посади; рішення про референдуми; квазісудові функції.

Питання для самоперевірки:

1. *Якими умовами та причинами обумовлена наявність двопалатних парламентів?*
2. *Яке призначення комітетів та комісій? Наведіть приклади.*
3. *Як працює парламент? Парламентські процедури.*
4. *Коротко охарактеризуйте основні способи формування верхніх палат парламенту.*
5. *Яким чином впливає тип виборчої системи на порядок формування парламенту?*
6. *Якими принципами характеризується статус депутата? Умови припинення терміну дії його мандату?*
7. *Які існують процедури роспуску парламенту?*
8. *Дайте визначення понять: імунітет, індемнітет, мандат, імперативний мандат, спікер, парламентська фракція, компетенція, функція, повноваження.*

Література:

1. Грובהва В.П. Бікамералізм: досвід Республіки Польща / В. П. Грובהва // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 105–110 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10gvpdrp.pdf>

2. Конопчук С., Валевський О., Ярош О. Практика бікамералізму в унітарних державах (порівняльний аналіз). – К.: Агенство “Україна”, 2008. – 112 с.
3. Древаль Ю. Парламенти і парламентаризм: уроки і перспективи // Віче. — 1999. — № 11. — С. 35–42.
4. Очерки истории парламентаризма // Парламенты мира: Сборник. — М., 1991. — С. 237–272.
5. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: монографія/ за заг. ред. проф. А.І.Кудряченка – К.: НІСД, 2007. – 396 с.
6. Практика бікамералізму в унітарних державах (порівняльний аналіз) / С. Конопчук, О. Валевський, О. Ярош. – К. : Агенство «Україна», 2008. – 112 с.
7. Саидов А.Х. Национальные парламенты мира: Энциклопедический словарь /А.Х.Саидов. – М.: Волтерс Клувер, 2005.

Форма самостійної роботи - підготовка рефератів

за такою тематикою:

1. *Проблема рівності палат у законодавчій сфері в двопалатних парламентах.*
2. *Порядок формування та роботи верхніх і нижніх палат в сучасних європейських парламентах.*
3. *Керівні органи парламенту. Статус і роль спікера в законодавчому органі: порівняльний аналіз. Офіційна та неофіційна роль голови парламенту.*
4. *Парламентські фракції (групи, клуби). Підстави для формування парламентських фракцій. Поняття “парламентська партія”.*
5. *Постійні комітети (комісії) парламенту. Принципи формування та повноваження.*
6. *Спеціалізовані комітети (комісії). Тимчасові комісії. Процедура і способи формування складу постійних і спеціальних комітетів (комісій).*
7. *Допоміжний апарат парламенту.*

Тема 4. Основні моделі сучасного парламентаризму

(теоретична співбесіда)

План

1. Вестмінстерська парламентська система: переваги та недоліки.
2. Американська (конгресійна) модель: сутність та особливості.
3. Змішана парламентська модель : Німеччина, Франція та ін.

У першому питанні слід підкреслити, що історія політичного розвитку залишила великий досвід організації політичного життя, тобто різних форм і моделей управління державами, однак класичними прийнято вважати визначені три моделі, але всі вони зазнають постійних змін.

Для *вестмінстерської моделі* характерно: двопалатність у яких різні повноваження – верхня (палата лордів) є своєрідним балансом, здійснюючи деякий контроль за нижньою палатою та монархом; різний спосіб формування: верхня - через наслідування; нижня (палата общин) – через прямі вибори і більш короткий термін повноважень. Вона більш впливова. В нижній палаті засідає Прем'єр – міністр; уряд завжди підконтрольний і підзвітний парламенту; чітке співвідношення влада – опозиція, навіть місце в парламенті – опозиція завжди сидить справа від спікера, члени уряду – зліва; у цій моделі – особливо місце займає спікер. Уважно ознайомтесь з його статусом у парламенті. Мажоритарний принцип, як одна з основних ознак, у формуванні коаліційного або однопартійного уряду, дозволяє партії, що перемогла на виборах, обрати прем'єра. З кінця 90-х рр. ХХ ст. мажоритарна модель почала поступатися місцем плюральной. Результати виборів 2005 р. підтвердили цю тенденцію і вона продовжує посилюватися.

Друге питання пов'язано із з'ясуванням особливостей американської моделі, у якій головне місце займає Конгрес як тип парламенту і законодавчої влади в загальній системі конституційного устрою. Основні принципи побудови цієї системи – це розподіл влади та принцип стримувань та противаг.

Верхня палата Конгресу – Сенат і нижня – Палата представників обирається американським народом. Для прийняття закону потрібна згода обох палат і президента. Президент має право вето, але Конгрес може його відклонити, хоча для цього звичайної більшості замало. Баланс забезпечується саме Конгресом, тобто самим складом і функціями палат. Кожна палата має право вето, зокрема при прийнятті податкових законопроектів. Судова влада незалежна й є балансом. Сенат затверджує або не затверджує состав федеральних судей, які призначаються президентом. В той же час судді мають право перегляду законодавчих актів і дій уряду. Проведення імпічменту теж поділено між палатами: Сенат проголошує імпічмент, нижня палата вирішує «так» - «ні». Навіть така сторона діяльності конгресу як слухання є елементом контролю за діяльністю урядового апарату. Незмінною характеристикою цієї моделі є класична двопартійність. Однак партія більшості не завжди означає, що вона правляча. Партія меншості теж приймає участь у законодавчому процесі. Уважно проаналізуйте як працює механізм контролю і балансу.

Третє питання дозволяє, порівнюючи дві вищеописані системи, визначити основні характерні ознаки змішаної системи, що притаманні Німеччині та Франції. Зробіть це самостійно.

Питання для самоперевірки:

1. *Яким чином Конгрес США забезпечує контроль і баланс як головну складову в системі розподілу влади?*
2. *Якими спільними ознаками характеризуються змішані європейські системи з американською та британською? Чим відрізняються?*
3. *Назвіть основні переваги та недоліки вестмінстерської системи.*
4. *Яка процедура прийняття законопроекту в парламенті Німеччини?*
5. *Порівняйте, чим відрізняється посада спікера у визначених моделях.*
6. *За якими критеріями визначається склад парламенту?*
7. *Спробуйте визначити особливості (парадокси) британського парламентаризму.*

Література:

1. Бромхед П. Еволюция Британской Конституции. / Пер. с англ./ П. Бромхед. – М.: Юрид. лит-ра, 1978. – 336 с.
2. Бундестаг и бундесрат Федерального парламента ФРГ / Институты конституционного права иностранных государств. – М.: Юрист, 2002.
3. Ковачёв А.Д. Национальное собрание и Сенат Франции / Институты конституционного права иностранных государств. – М.: Юрист, 2002.
4. Проблема перехода Британии от вестминстерской к плюральной модели демократии // Выборы. - № 4. – 2005.
5. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд.: В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — К.: Генеза, 2004.
6. Сміт Дж. Роль законодавчої влади в ліберально-демократичних суспільствах / Пер. з англ.. Р. Ткачук. – Харків: Центр освітніх ініціатив, 2001. – 104 с. (Демократична освіта)
7. Шаповаленко М. Сучасні моделі бікамерального парламенту / Шаповаленко М., Коуклі Дж. // Монітор / Нац. ін-т стратегічних досліджень. – 2009. – Березень. – С. 16–19.

**Форма самостійної роботи - підготовка повідомлень
за такою тематикою:**

1. Система стримувань та противаг: американський та європейський досвід
2. Процес законотворення в американській та вестмінстерській моделях (порівняльний аналіз).
3. Дебати як одна з процедур парламентської діяльності: призначення та форми проведення в різних системах.
4. Основні стадії розгляду законопроектів в класичних моделях.
5. Історичні умови формування та розвитку різних форм і моделей організації політичного життя або управління державою.
6. Трансформація Британської системи від вестмінстерської до плюральної моделі демократії

Тема 5. Витоки українського парламентаризму

(теоретична співбесіда)

План

1. Допарламентські форми організації влади на сучасних українських територіях: історико-політологічний аналіз. Віча Київської Русі. Інститути Гетьманату.
2. Початок історії українського парламентаризму. Українська Народна Республіка. Центральна Рада та Генеральний Секретаріат.
3. Верховна Рада УРСР як парламент радянського періоду.

Завданням **першого питання** є спроба зазирнути в історичну давнину і в межах відведеного часу проаналізувати деякі історичні форми організації влади на території українських земель, які можна розглядати як прояв та реалізацію демократичних елементів правління. Серед інститутів державної влади Київської Русі сучасні автори

розглядають *вічеву систему*, хоча поряд із нею існували *княжа рада, ряд, снем, собор*.

До основних повноважень віча відносять: рішення питань війни та миру; закликання або звільнення князів, в деяких випадках єпископів; рішення окремих судових спорів; участь у виданні законів та регламентації доходів тощо. *Віче* посідало чільне місце в політичній системі давньоруського суспільства, але було вузькостановим органом державного управління. Новгородське віче мало набагато ширші повноваження, однак повноцінним інститутом народовладдя чи широкої участі населення вважати вічову систему складно. Віче мало здебільшого право схвалювання, ніж ініціювання рішень. Скоріш за все, у Київській Русі в X—XIII ст. віче як орган феодальної демократії і князівська влада в особі великого князя та його боярського оточення і земельної аристократії взаємодоповнювали один одного, нерідко вступаючи в суперництво між собою.

Щодо інститутів державного *правління козацької доби*, зокрема інститутів Гетьманату (казацькі ради, старшинство, полковництво, міське та сільське самоуправління і т.і.), дослідники вважають їх прикладом республікансько-демократичного правління з елементами прямої демократії, заснованої на полково-сотенному адміністративному устрої. Тобто йдеться про елементи, скоріш принципи та ідеї демократичного правління, які містить Конституція П.Орлика: обмеження влади гетьмана, представницьке управління, поділ державної влади, закріплення прав і свобод особи, справедливість у розподілі суспільних благ, підтримка соціально незахищених верств населення тощо. Але вона залишилася лише проектом політико-правового документа і

некоректно «її вважати першою українською конституцією», «першою у світі демократичною конституцією». Конституція П. Орлика має велике значення як свідчення того, що українська політико-правова думка розвивалася в руслі передових західноєвропейських політичних традицій. Уважно ознайомтеся з повноваженнями вищезазначених інститутів і викажіть власну думку.

У другому питанні слід зазначити, що парламентаризм в Україні не має таких глибоких коренів, як у розвинутих країнах Європи, хоч певний досвід існував ще з часу виборів 1848 р. до австрійського парламенту та виборів 1861 р. до галицького сейму. На початку ХХ ст. тут зріс помітно український вплив. Так, у 1907 р. українці в австрійському парламенті здобули 30 місць, а в 1914 р. у галицькому сеймі — 62 місця. Певні набутки парламентаризму мав під час виборів до Держдуми Росії 1907 р. і до всеросійських та українських установчих зборів 1918 р., а також у період діяльності Центральної ради УНР і Національної ради ЗУНР. Тобто про початок українського парламентаризму можна вести мову у зв'язку з власне українським державотворенням, але воно відбувалося в межах Австро-Угорщини, Російської імперії, а згодом СРСР. Щодо ідеології парламентаризму вона відображувалась в змісті програмних документів українських політичних партій та запропонованих ними конституційних проектах на поч. ХХ ст.. Скористайтеся заняттями з історії України щодо розвитку подій періоду УНР та місця і ролі Центральної Ради й самостійно підготуйте це питання.

Третє питання передбачає з'ясування сутності поняття “радянський лад” як систему правління. *Ради* в радянській історіографії роз-

глядалися як принципово нова форма народної влади, що виникла уперше в історії людства і становила собою *державну форму диктатури робітничого класу*. Ленін вбачав в Радах новий державний апарат, який дає змогу з'єднати переваги парламентаризму з перевагами прямої демократії, тобто поєднати в особі представників народу, що обираються, законодавчу і виконавчу функції (В.Ленін "Удержат ли большевики государственную власть"). Отже, парламентаризм фактично не сприймався, а народне представництво виглядало приблизно наступним чином. Під контролем партії уся законодавча і виконавча влада, територіальні виборчі округи замінено виробничими одиницями (заводи, фабрики), тобто суспільство тісно пов'язане з апаратом державного управління, проходячи школу з набуття навичок управління державою. За роки радянської влади парламентаризм фактично був політичною декорацією політичного режиму, але слід підкреслити, що були неодноразові спроби модернізації системи Рад (наприклад 50-70 рр. ХХ ст), однак очікуваного результату вони не дали. Всі ці процеси відбувалися в умовах однопартійної системи під керівництвом КПРС. За текстом Конституції УРСР 1978 року проаналізуйте повноваження Верховної Ради УРСР .

Питання для самоперевірки:

1. Чи є підстави вважати віче інститутом народовладдя у Київській Русі?
2. Якою мірою Інститути політичного життя Гетьманату є виразниками демократичного правління?
3. Чому українські вчені пов'язують початок українського парламентаризму з 20-рр. ХХ ст.?
4. Назвіть характерні ознаки парламентаризму радянського періоду.

5. *Охарактеризуйте Ради народних депутатів як виразників інтересів суспільства.*
6. *Порівняйте повноваження Верховної Ради радянської доби та сучасного українського парламенту.*

Література:

1. Влада народу: Український парламентаризм від віча Київської Русі до Верховної Ради України // Україна. — 1997.— № 1–2. — С. 3–12.
2. Доморослий В. Біля витоків українського парламентаризму // Віче. — 1999. - № 4. — С. 131–137
3. Іванченко Р. Історія без міфів: бесіди з історії української державності / Р.Іванченко. – К.: МАУП, 2007. – 624 с.
4. Рогожин А. Й., Гончаренко В. Д. Центральна Рада і її правові акти // Вісник Акад. правових наук України. — 1993. — № 1.
5. Рум'янцев В. Центральна Рада: становлення українського парламентаризму // Вісник Акад. правових наук України. - 1997. - № 4.
6. Смолій В., Ричка В. Влада народу. Український парламентаризм: від Віча Київської Русі до Верховної Ради // Україна – Юкрейн. — 1997. — № 12. — С. 7 – 11.
7. Рогожин А. Й., Гончаренко В. Д. Центральна Рада і її правові акти // Вісник Акад. правових наук України. — 1993. — № 1.
8. Рум'янцев В. Центральна Рада: становлення українського парламентаризму // Вісник Акад. правових наук України. - 1997. - № 4.
9. Толочко А.П. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология / А.П.Толочко. – К., 1992.

Форма самостійної роботи - підготовка повідомлень за наступною тематикою:

1. *Інститути державної влади Київської Русі в контексті політичних процесів сьогодення.*
2. *Політико-правове значення Конституції П.Орлика в контексті загальноєвропейських тенденцій демократичного розвитку.*

3. *Досвід державотворення в Україні у 1917-20 рр. Інститути законодавчої влади.*
4. *Ради народних депутатів як форма залучення народу до управління в радянський період.*
5. *Радянський парламентаризм: характерні ознаки.*

Тема 6. Розвиток парламентаризму в Україні в період незалежності. Особливості початкового етапу *(теоретична співбесіда)*

План

1. Демократизація країни як головна умова створення нового парламентаризму. Переваги, проблеми та недоліки.
2. Верховна Рада України перших скликань (1991- 1998 рр.): склад та повноваження.

Характеризуючи соціально-політичні процеси в межах **першого питання** зверніть увагу на те, що демократизація країни як головна тенденція на той момент торкнулася не тільки політичної сфери. Складовою цього процесу стали зрушення економічного, соціально- культурного та світоглядного характеру, які порушили безліч проблем (зміни у формах власності, нові державні інституції, багатопартійність, вибір векторів зовнішньополітичного розвитку), які не можна охарактеризувати тільки зі знаком плюс або мінус. Тому уважно проаналізуйте та з'ясуйте яким чином впливали ці процеси на становлення незалежної держави та формування нового інституту - парламентаризму.

У **другому питанні** важливо усвідомити складнощі та особливості складу, способу формування та форм діяльності українського парламенту, який поступово почав процес трансформації з радянської представницької у сучасну парламентську систему. У першу каден-

цію (1990-1994рр., хоча й сформувалося два блоки депутатів – більшість і опозиція, – Верховна Рада України нагадувала радянський представницький орган, а не парламент. Підтвердженням цієї тези є наступне: ВР володіла повноваженнями вирішувати будь-яке питання, що стосується суспільного і державного розвитку України; часто втручалася у компетенцію уряду та судових органів, приймаючи не завжди компетентні рішення; значна частина депутатів виконувала депутатські повноваження без відриву від виробничих і службових обов'язків; поєднувала свій мандат з вищими державними посадами, а також виконувала одночасно повноваження у місцевих органах влади і комерційних структурах; процедура імпичменту не діяла, оскільки був відсутній конституційний суд і т.ін. Отже, ВР першого скликання була верховним, а не рівноправним органом у системі гілок влади, без механізму противаг і стримувань, а також юридичної відповідальності депутатів перед суспільством. Значно більш важким був період (1994-1998 рр.) за часів президентства Л.Кучми, коли в постійних конфліктах відпрацьовувалися механізми взаємовідносин між гілками влади у президентсько-парламентській системі. Порівняйте повноваження Верховної Ради I і II скликання.

Питання для самоперевірки

- 1. Назвіть основні риси початкового етапу парламентаризму в Україні.*
- 2. Яким чином впливає форма правління на зміст і характер парламентаризму в державі?*
- 3. Як можна оцінити події 2004 р. з точки зору впливу на розвиток парламентаризму в Україні?*
- 4. Які “надбаня” попередньої системи гальмували розвиток демократичного правління?*

Література:

1. Вишняк О. Від авторитарного президенціалізму до парламентської демократії / О.Вишняк // Політичний менеджмент. - №3 (24). – 2007. – С.13- 19.
2. Конституційне законодавство України. — К., 2000. — 907 с.
3. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / Редкол.: Ф. Рудич (голова) та ін. — К., 2001.
4. Мороко В.В. Законодавче закріплення статусу політичних партій на тлі політичного протистояння у Верховній Раді (90-ті рр..XX ст.. – початок XXI ст..) / Мороко В.В. // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2012/3 (59) – 383 с.
5. Слюсаренко А. Історія української Конституції / А. Слюсаренко, М.Томенко. - К.: Наукова думка, 1993. – 251 с.
6. Український парламентаризм: минуле і сучасне / Ред. Ю. С. Шемшученко. — К., 1999. – 368 с.
7. Шаповал В. Вищі органи сучасної держави: порівняльний аналіз. — К., 1995. — 136 с.

Форма самостійної роботи - підготовка повідомлень

за такою тематикою:

1. *Політична системи України напередодні незалежності: трансформація, модернізація, демократизація.*
2. *Спикери Верховної Ради періоду незалежності: люди і політики.*
3. *Вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на становлення парламентаризму в Україні.*
4. *Місце і роль Верховної Ради в системі розподілу влади на початку розбудови демократії.*

Тема 7. Верховна Рада України: внутрішня організація і функції парламенту (реферативна форма проведення)

План

1. Структура Верховної Ради України.
2. Парламентські процедури.
3. Повноваження і функції українського парламенту.

Розглядаючи структуру сучасного українського парламенту у **першому питанні** використовуйте, перш за все, Конституцію України та Регламент, в яких визначені конституційні принципи, структура та порядок роботи парламенту. Верховна Рада за структурою є однопалатним парламентом, однак проблема бікамералізму довго дискутувалася і сьогодні все ж залишається відкритою в наукових і політичних колах України. Ознайомтесь із літературою, в якій викладені думки щодо переваг та мінусів двопалатного парламенту в Україні. Вивчіть повноваження керівних (спікер) і допоміжних органів, а також комітетів і комісій. Окреме місце в парламенті посідає парламентська фракція, яка складається, як правило, з представників однієї політичної партії або декількох партій з метою більш структурованої парламентської діяльності задля виконання завдань, обіцянок, тобто відстоювання інтересів громадян. Складить схему партійних фракцій, комітетів та комісій у новій Верховній Раді.

Друге питання присвячено вивченню парламентських процедур, які визначають порядок роботи парламенту. Розрізняють наступні види парламентських процедур: сесії, пленарні засідання, засідання комітетів та комісій. Особливе значення має проведення слухань, які

дозволяють виявити не тільки позиції політичних сил, але й формують суспільну думку. Ознайомтеся з проблематикою та процедурою їх проведення у Верховній Раді.

У третьому питанні за допомогою Конституції України (ст.85) чітко визначить повноваження Верховної Ради України, які можна звести до наступних груп: *законодавчі* (законодавча ініціатива, внесення змін до Конституції; прийняття законів; призначення всеукраїнського референдуму з питань зміни території України; затвердження Державного бюджету і контроль за його виконанням); *контролюючі* (звичайно об'єктом є виконавча влада). З'ясуйте основні методи контролю. Таки групи повноважень, як *в галузі зовнішньої політики, безпеки та оборони, призначення референдумів, призначення на державні посади* є важливішими повноваженнями парламенту. Окрему групу складають так звані *квазісудові* повноваження (усунення Президента в порядку імпічменту; оголошення амністії і т.ін.).

Питання для самоперевірки:

1. *Визначить за текстом Конституції України конституційні основи діяльності Верховної Ради.*
2. *Яка процедура відкриття парламенту нового скликання?*
3. *Яке значення має Регламент?*
4. *Комітети ВР: склад, структура, процедура формування та порядок діяльності.*
4. *Чи не суперечить принципів розподілу влади те, що деякі парламенти виконують судові функції?*
5. *Чому процедура вотуму недовіри уряду є рідкісним явищем у парламентській діяльності?*
6. *Чи може державна влада ефективно виконувати свої функції без процедури розпуску парламенту та імпічменту?*

Література:

1. Бевз Т. Політична структуризація та діяльність парламентських фракцій у Верховній Раді України четвертого скликання / Т.Бевз.// Наукові записки Ін-ту політ. і етнонац. досл. Ім.. І.Кураса. Вип. 48. – К.: ІПіЕНД, 2010. – С.168-190.
2. Ганжуров Ю.С. Особливості структуризації українського парламенту /Ю.С.Ганжуров // Наукові записки Ін-ту політ. і етнонац. досл. Ім.. І.Кураса. Вип. 45. – К.: ІПіЕНД, 2010. – С.54-66.
3. Журавський В. Конституційна реформа в Україні: політико-правовий дискурс (до 15-річчя Конституції України) / В. Журавський ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К. : Ін-т законодавства ВР України, 2011. – 54 с.
4. Заблоцька Н.В. Інститут уповноваженого з прав людини як предмет політологічного дослідження / Н.В.Заблоцька // Наукові записки Ін-ту політ. і етнонац. досл. Ім.. І.Кураса. Вип. 45. – К.: ІПіЕНД, 2010. - С. 241-251.
5. Парламент в Україні: тенденції та проблеми становлення (аналітичні дослідження центру А.Розумкова) // Національна безпека і оборона. – 2003. - №2. – С. 2 - 29.

Форма самостійної роботи - підготовка рефератів за такою тематикою:

1. *Регламент Верховної ради України як основний організаційно-політичний документ діяльності парламенту.*
2. *Парламентські фракції: склад та порядок створювання (на прикладах окремих каденцій парламенту)*
3. *Інститут уповноваженого з прав людини: місце і роль у парламентському процесі.*
4. *Процедура формування комітетів і комісій Верховної Ради.*
5. *Вплив політичної реформи на розвиток парламентаризму в Україні.*
6. *Комітети Верховної Ради шостого скликання: склад, умови і результати діяльності (на прикладі окремих комітетів).*

Тема 8. Статус депутата: світова та українська практика

(форма проведення – дискусія)

Теми дискусійного обговорення:

1. Депутат українського парламенту: основні принципи та законодавчі норми його статусу. Умови припинення повноважень.
2. Депутатські привілеї: світовий досвід (на прикладі окремих країн)

Запитання для обміну думками:

1. Недоторканність як одна з привілей: за і проти.
2. Імперативний мандат: за і проти.
3. Індемнітет: безвідповідальність чи ні?
4. Винагороди парламентарів: світовий досвід і українські реалії.

1. Перш за все, у першому питанні важливо запам'ятати, що статус депутата в будь-якій країні визначається конституціями або конституційними законами, регламентами, традиціями чи звичаями. Основними принципами, на яких засновується статус депутата є *незалежність*, яку складають імунітет та індемнітет; *неприпустимість суміщення* посад, депутати – професійні парламентарі, працюють на постійній основі; *рівноправність депутатів*, яка полягає в праві обирати та бути обраним на парламентські посади, в склад комітетів (комісій), участі в дебатах, законодавчої ініціативи тощо.

У Великій Британії, наприклад, відсутні законодавчі норми, які визначають зобов'язання депутата по відношенню до виборців і відповідальність перед ними. Вважається, що депутат представляє всю націю, а не окремі групи виборців. На виборах депутатам не дають наказу. У нього не має юридичної відповідальності звітувати перед

виборцями. Не існує інституту відзову депутатів. Однак, він пов'язаний як з партією, так із виборчим округом, де проводить багато часу. Крім того, у визначені дні й часи він приймає виборців у Лондоні. Слід більш детально ознайомитися з сутністю депутатського мандату в зарубіжних країнах і порівняти з практикою у ВР. Зверніть увагу на умови припинення повноважень депутата.

У **другому питанні**, розглядаючи парламентські привілеї, слід підкреслити, що імунітет і індемнітет виступають як виразники парламентської недоторканості й мають свій прояв в практиці парламентаризму різних країн.

Зміст і обсяг депутатського імунітету в різних країнах неоднаковий, але ніде він не має абсолютного характеру. У ряді держав депутати користуються імунітетом лише на парламенських сесіях. Майже в усіх країнах депутати не мають імунітету в разі їх затримання на місці злочину. В англійських державах статус депутатів щодо цього мало відрізняється від юридичного становища інших громадян. Так, у Великобританії для арешту члена нижньої палати парламенту досить формальної згоди спікера — голови палати. У США конституційні приписи стосовно імунітету сформульовано в такий спосіб, що члени парламенту можуть бути заарештовані без дозволу парламенту в будь-якому випадку протиправної поведінки. У Швеції дозвіл парламенту на арешт і переслідування депутата не потрібні, якщо відповідна кримінальна санкція передбачає позбавлення волі на 2 роки, а в Македонії, Словенії, Хорватії та Югославії (у разі затримання на місці злочину) — на 5 років і т.п.. Порівняйте з вітчизняною практикою.

Поняття «депутатський індемнітет» звичайно означає, що член парламенту юридично не відповідальний за свої висловлювання і голосування у процесі виконання ним обов'язків у парламенті та його органах. В англійських країнах термін «індемнітет» замінено поняттям «привілей свободи слова». Наприклад, в Німеччині та Латвії депутати на загальних підставах несуть відповідальність за наклеп, а в Білорусі, Литві та Україні — за наклеп та образу. Подібні обвинувачення є підставою для судового переслідування депутатів і за конституцією Греції, проте для цього необхідний дозвіл парламенту.

Це стосується обмеження привілеїв депутатів, що суперечать сучасній цивілізованій практиці парламентаризму: зокрема, бюджетні витрати на одного депутата (зарплатня, витрати на референтів і технічно-комунікаційні та побутові послуги, відпочинок, транспорт) перевищують середню зарплату більш як у 20 разів; не допускається догляд, обшук особистих речей, багажу, транспорту, житлового чи службового приміщення депутата і т.ін. Підготуйтеся до дискусії з вище визначених питань.

Література:

1. Депутат парламента в зарубіжних государствах. — М., 1995.
2. Поуп Д. Боротьба з корупцією: елементи системи державної невідкупності / Дж. Поуп. — Берлін : Transparency International, 2012. — 489 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник. — К., 1997.— 385 с.
4. Саидов А.Х. Национальные парламента мира: /А.Х.Саидов. — М.: Волтерс Клувер, 2005.

Тема 9. Функція законотворення. Основні етапи законотворчого процесу в Верховній Раді

(реферативна форма)

План

1. Законотворення як головне призначення парламенту.
2. Основні етапи прийняття закону в українській парламентській практиці.

Під час підготовки до **першого питання** слід ще раз підкреслити, що головне призначення парламенту України, як й інших держав, в його законотворчості. Ця функція втілюється через ухвалення державних законів та щорічне прийняття державного бюджету. Незважаючи на світову тенденцію до все більшої концентрації влади у виконавчій “тілці” державного управління, в жодній політичній системі урядовці не можуть ухвалити якесь принципове рішення стосовно здійснення державної політики без його затвердження законодавчим органом. Навіть у системах, де законодавчі ініціативи надходять з урядових структур, легіслатури (парламенти) беруть участь у здійсненні державної політики у формі схвалення запропонованого курсу.

Водночас у всіх політичних системах виконавчі органи влади більшою чи меншою мірою наділені повноваженнями встановлювати правила, норми, регламенти, видавати розпорядження, що мають силу закону. Ці повноваження, проте, мають бути визнані або затверджені законодавчою владою. Вона ж визначає цілі державної політики. А виконавчій владі належить встановлювати конкретні правила для досягнення цих цілей та розробляти і здійснювати організаційні заходи щодо цього.

Друге питання вбачає з'ясування самої процедури проходження законопроекту у Верховній Раді України, яку можна звести до наступних етапів: ініціювання законопроекту, розгляд у комісіях (комітеті), внесення та перше читання в парламенті, друге читання, голосування щодо прийняття, підписання законопроекту президентом, остаточне ухвалення і промульгація, тобто офіційна публікація. Уважно ознайомтесь зі змістом кожного з етапів розгляду законопроекту.

Питання для самоперевірки:

1. *Визначить основні стадії законодавчого процесу.*
2. *Як ви розумієте поняття “законодавча ініціатива” і хто може бути її суб'єктом?*
3. *Яка процедура розгляду законопроекту, на вашу думку, є більш оптимальною — спочатку у парламентських комісіях, а потім на сесії чи навпаки?*
4. *Чому в багатьох країнах урядові проекти є пріоритетнішими, ніж проекти депутатів?*
5. *Яке значення має відкладальне вето президента у законодавчому процесі?*
6. *Порівняйте процедуру проходження законопроекту у Верховній Раді з європейською практикою (на прикладі окремих країн).*

Література:

1. **Виборче законодавство України: стан, шляхи та перспективи вдосконалення** : Матеріали засідань науково-практичного семінару з проблем виборчого законодавства України / Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К. : Ін-т законодавства ВР України, 2011. – 263 с.
2. **Очерки парламентского права: Зарубежный опыт.** — М., 1993.
3. **Нормотворчість органів місцевого самоврядування** / Упоряд.: О.В. Богачова, Б.Й. Візіров, О.В. Зайчук та ін.; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К. : Ін-т законодавства ВР України, 2011. – 186 с.

4. Федоренко Г. Парламентська прерогатива приймати закони. Традиції і реалії // Віче. — 1997. — № 8. — С. 30–36.
5. Шаповал В., Борденюк В., Журавльова Г. Парламентаризм і законодавчий процес в Україні. — К., УАДУ, 2000.

**Форма самостійної роботи - підготовка рефератів
за такою тематикою:**

1. Підготовка і розгляд законопроектів в комітетах Верховної Ради.
2. Сесійна зала: перше і наступні читання законопроекту.
3. Участь Президента у законодавчому процесі.
4. Суб'єкти законодавчої ініціативи в українському парламенті.
5. Промульгація: зміст і механізм процедури

**Тема 10. Парламентська культура і парламентська
етика: світовий та вітчизняний досвід
(семінар проводиться у формі дискусії)**

Теми дискусійного обговорення:

1. Парламентська культура як ціннісна складова політичної культури суспільства.
2. Парламентська етика як різновид професійної політичної етики: світова і українська практика.

Запитання для обміну думками:

1. Парламентська культура та парламентська етика: визначення і співвідношення понять.
2. Зарубіжний досвід парламентської поведінки (на прикладах окремих країн)
3. Парламентська мова та мовлення депутатів. Культура проведення дебатів.
4. Культура компромісу і толерантності в діяльності депутатів парламенту.
5. Роль ЗМІ у висвітленні парламентських подій.

Під час розгляду **першого питання** необхідно зрозуміти, що парламентська культура – це складова політичної культури суспільства в цілому. Йдеться, перш за все, про систему поглядів, переконань, цінносних орієнтацій особи, групи або суспільства в цілому на політичне життя. Сучасна практика підтверджує, що від ціннісної складової (традиції, звичаї, вірування, культура в цілому) залежить розвиток парламентаризму і перспективи демократичного розвитку. Наприклад, усвідомлення відношення до виборів в парламент: чим менше громадян свідомо бере участь у виборах, тим нижче рівень парламентської культури. Уважно подумайте над цією тезою.

Парламентська культура передбачає не тільки наявність базових соціально - економічних, правових і професійно - політичних знань у народних обранців, а також деякий рівень знань про місце парламенту, його роль в регулюванні соціально-політичних процесів у самого суспільства. Без такого взаємовпливу парламент стає звичайним органом, що реєструє законодавчі ініціативи, які підготовлені виконавчою владою або групами економічних інтересів. Особливої уваги заслуговує питання про парламентське мовлення та культуру дебатів. Підготуйтеся для обміну думками щодо сутності, логіки, стилю та форми парламентського мовлення.

У **другому питанні** необхідно підкреслити, що парламентська етика – це також частина загальнокультурних норм і правил, іноді формуються як конституційно-правові звичаї (виступати стоячи; заборона спікеріві палати брати участь у голосуванні - Франція). В деяких країнах прийняті Кодекси етичних правил для парламентарів. У Регламенті ВР України (гл.9) записано, що “особам, присутнім на пленар-

ному засіданні Верховної Ради, забороняється вносити та використовувати під час проведення пленарного засідання плакати, лозунги, гучномовці, інші предмети, що можуть створювати перешкоди у проведенні засідання. Такі особи повинні дотримуватися дисципліни, не порушувати порядок, утримуватися від публічних проявів свого ставлення до того, що відбувається на пленарному засіданні”. Зверніть увагу, що одним з ключевих моментів парламентської етики є взаємовідносини із лобістами. Подумайте і підготуйтеся до обмену думками: чи впливає депутатська етика на суспільство й навпаки. Яким чином?

Література:

1. Бирюков Н. Парламентская деятельность и политическая культура / Н.Бирюков. // *Общественные науки и современность*. — 1995.— № 1. — С. 65–72.
2. Вагіна О. Парламентська етика як різновид професійної політичної етики / О.Вагіна. // *Сучасна українська політика*. - К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2012. – Вип.26. – 384 с.
3. Погорелова А. Культура парламентаризму — культура демократії / А.Погорелова // *Віче*. — 2003. — № 4. — С. 17-19.
4. Кузнин В. М. Культура політики / В.М. Кузнин // *Філософія. Культура. Життя: Міжвузівський збірник наукових праць*. Випуск 27. — Дніпропетровськ: Дніпропетровська держ. фін. академія. — 2006. — С. 228—231.

Тема 11. Парламентський лобізм: особливості політичного лобіювання в Україні

Форма проведення - парламентські слухання

Основні питання для обговорення (доповіді):

1. Сутність лобізму. Форми і методи лобіювання.
2. Парламентський лобізм та його особливості.

Форма проведення семінару вимагає спеціального регламенту, який додатково надається студентам на попередніх заняттях.

Метою семінару є з'ясування сутності, різновидів, методів лобізму як світового явища та його специфічних форм прояву в українському політичному процесі. Особливу увагу слід привернути до особливостей парламентського лобізму. На виконання такого завдання спрямовані дві основні доповіді. Решта студентів готується за пропонуваною тематикою виступів, усвідомлюючи, що лобістська діяльність – доволі складний процес організованого і професійного впливу на прийняття рішень (лобісти самі рішень не приймають). Він має власні методи, форми, фази не тільки “проштовхування” інтересів, а також їх захисту.

Для української практики найефективнішим є лобізм в органах виконавчої влади (прямий, тіньовий). З'ясуйте причини.

Зверніть увагу, що парламентський лобізм залежить від структури парламенту і розподілу парламентського поля між політичними силами, тим самим визначаючи форми і методи лобіювання. Подумайте, в чому значення парламенту як центра лобістської діяльності.

Тематика виступів (самостійна підготовка)

- 1. Типи і форми сучасного лобізму.*
- 2. Закони про лобіювання як основа професійної діяльності (на прикладі зарубіжних країн).*
- 3. Лобізм в органах виконавчої влади та його особливості.*
- 4. Форми і специфіка лобістської діяльності в Україні.*
- 5. Передумови та необхідність законодавчого регулювання лобізму.*

Література

1. Биковець В. Лобізм у системі представництва інтересів / В.Биковець // Політичний менеджмент. – 2006. - №5. – С.44-53.
2. Гросфельд Е.В. Специфіка отраслевого лоббизма в Украине: сущность, формы, технологии / Е.В.Гросфельд //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.Зб. наукових праць. Серія: Історія. Філософія. Політологія. Вип. 3. – Одеса, 2011. – С.183-189.

3. Зущик Ю. Лобізм в Україні / Ю.Зущик. – К.: Основи, 2000.
4. Кирпичников А.И. Взятка и коррупция в России / А.И.Кирпичников. – С-Петербург: Альфа, 1997.
5. Малько А.В. Политико-правовые проблемы лоббизма [Електроний ресурс].- Режим доступу: <http://www.sgab.ru/delo/lobbizm.html>.
6. Масловский В.В. Правовые методы борьбы с коррупцией: зарубежный опыт / В.В. Масловский. – М., 1998.
7. Сергеев В. Лобізм в Україні: можливості неурядових організацій / В.Сергеев // Політичний менеджмент. - 2007. - №3. – С.88-93.

Тема 12. Перспективи розвитку українського парламентаризму

(підсумкове заняття у формі науково-практичної конференції)

Тематика наукових доповідей

1. Роль парламенту в реалізації державної політики
2. Парламентаризм чи президенталізм? Щодо балансу стримувань та противаг.
3. Бікамералізм в українській політиці: плюси та мінуси
4. Опозиція і культура компромісу.
5. Парламентаризм в Україні: здобутки та перспективи (в контексті парламентських виборів 2012 р.).

Примірна тематика виступів (обмін думками)

1. *Недоліки українського парламентаризму.*
2. *Парламент України: які потрібні зміни?*
3. *Яку роль відіграє парламент у формуванні судової влади?*
4. *Як змінився політичний дизайн після парламентських виборів 2012 р.?*
5. *Парламентські вибори – 2012: електоральний аспект.*
6. *Становлення і розвиток парламентаризму в Україні та Росії: порівняльний аналіз.*

Література:

1. Вишняк О. Від авторитарного президенціалізму до парламентської демократії / О.Вишняк. // Політичний менеджмент. – 2007. - №3 (24). – С.13-19.
2. Миклащук І. М. Проблема становлення ідеологій у програмовій і практичній діяльності українських політичних партій // Віче. — 2007. — № 12. — С. 21—22.
3. Новітні державотворчі процеси в Україні: виклики і перспективи (до 15-річчя Конституції України) / Ін-т законодавства Верховної Ради України; НАН України. – К. : Ін-т законодавства ВР України, 2011. – 225 с.
4. Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалій / Авт. кол.: В.Ф. Солдатенко (кер.), Т.А. Бевз, В.П. Горбатенко та ін. — К.: Парламентське вид-во, 2009. — 536 с.

Тематика контрольних робіт (заочна форма навчання)

1. Поняття “парламентаризм” та його типи.
2. Керівні органи парламенту: різновиди, способи формування, функції та роль.
3. Двопалатна структура парламенту: сутність, різновиди.
4. Структура сучасних парламентів: поняття, типи парламентів.
5. Повноваження верхньої палати парламенту: світовий досвід
6. Однопалатні парламенти: структура і функції
7. Порядок формування парламентів. Залежність складу парламенту від типу виборчої системи.
8. Парламентські фракції та групи: підстави для формування, роль у роботі парламенту.
9. Постійні комітети (комісії) парламенту. Парламентські слідчі комісії.
10. Допоміжний апарат парламенту: склад та функції.
11. Зміст законодавчої функції парламентів.

12. Поняття “законодавчий процес”. Основні етапи законотворення.
13. Поняття “законодавча ініціатива”, суб’єкти законодавчої ініціативи. Процедура внесення законопроекту до парламенту.
14. Етап обговорення законопроекту.
15. Етап прийняття та офіційного оприлюднення закону.
16. Етап підписання (санкціонування) закону. Право вето й процедура його подолання.
17. Установча функція парламенту: загальна характеристика.
18. Процедура обрання глави держави парламентом.
19. Участь парламенту у формуванні уряду та призначенні посадових осіб.
20. Повноваження парламенту у сфері зовнішньої політики.
21. Квасісудові функції парламентів (імпічмент, амністія та ін..).
22. Контрольні органи та контрольна функція парламенту. Об’єкти парламентського контролю.
23. Форми парламентського контролю.
24. Виконавча влада як об’єкт парламентського контролю.
25. Інтерпеляція і депутатський запит: зміст та процедура.
26. Питання про довіру уряду та звіти уряду.
27. Інститут омбудсмена: світовий та український досвід.
28. Поняття “політична відповідальність уряду”: український досвід.
29. Послання глав держав і тронні промови.
30. Парламентські слухання. Порядок проведення.
31. Процедура розпуску парламенту: українська практика.
32. Процес становлення парламентаризму в Україні: основні етапи.
33. Структура Верховної Ради України.

34. Правовий статус народного депутата. Депутатський імунітет та індемнітет.
35. Процедура проходження законопроекту в парламенті України.
36. Президентське право вето та процедура його подолання в Україні.
37. Підстави та процедура розпуску парламенту в Україні.
38. Парламентські фракції та групи в парламенті України.
39. Поняття “політичне лобіювання”. Політичне лобіювання в українському парламенті.
40. Недоліки українського парламентаризму та його перспективи.

Перелік тем курсових, дипломних та магістерських робіт

1. Парламентаризм як явище суспільно - політичного життя та об’єкт дослідження.
2. Ідеї парламентаризму в історії політичної та правової думки.
3. Парламент України в системі вищих органів державної влади: механізм взаємодії.
4. Становлення парламентаризму на українських землях: історико-політологічний аналіз.
5. Депутат парламенту як уособлення народовладдя : зарубіжний і український досвід.
6. Механізм взаємодії парламенту та виконавчої влади в Україні: шляхи удосконалення.
7. Квazісудові функції парламенту та практика їх реалізації у світі.
8. Український парламентаризм: національні особливості функціонування.
9. Моделі інституту омбудсмена у світовій парламентській практиці.

10. Досвід становлення парламентаризму в країнах Закавказзя.
11. Становлення и розвиток парламентаризму в Україні та Росії: порівняльний аналіз.
12. Бікамералізм в пострадянських державах: порівняльний політологічний аналіз.
13. Парламентаризм в Україні: здобутки та перспективи (в контексті парламентських виборів 2012 р.).
14. Парламентський лобізм: світовий досвід і українська практика.
15. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід.
16. Зовнішньополітичні пріоритети в програмах політичних партій у парламентських виборах 2007-2012 рр.: порівняльний аналіз.
17. Парламентська етика як різновид професійної політичної етики.
19. “Криза парламентаризму”: поняття, сутність та сучасні виміри.
20. Український парламентаризм: здобутки, недолики та перспективи.
21. Послання глав держав і тронні промови як символічний ресурс влади.
22. Выборча система і функціонування парламенту: проблема співвідношення.
23. Проблеми європейської інтеграції в діяльності Верховної Ради України.
24. Становлення парламентаризму в постсоціалістичних країнах: порівняльний аналіз (держави – за вибором студента).
25. Процедура вотуму недовіри (довіри) уряду як явище у парламентській діяльності: сутність та проблеми відпрацювання механізму проведення.

26. Міжпарламентські зв'язки у міжнародній діяльності Верховної Ради України.

Список додаткової літератури:

1. Адамс Джон. Розважливі конституції Америки / Дж.Адамс. // Консерватизм: Антологія. — К., 1998. — С. 494–504.
2. Бандурка О. Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток: Моногр./ О.Бандурка, Древаль Ю. — Харків, 1999. — 288 с.
3. Буланенко Л.С. Власть и общество на сходе второго десятилетия независимости Украины / Л.С.Буланенко. // Науковий вісник. Одес.держав. екон. ун-т. Науки: економіка, політологія, історія. — 2010. - №6 (107). - С.246 – 257.
4. Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики: Збірник / Редкол.: М. Рябець та ін. — К., 2001. — 360 с.
5. Ганжуров Ю.С. Парламент України в політичній комунікації / Ю.С.Ганжуров. — К.: Україна, 2007. — 352 с.
6. Голосов Г. Сравнительная політологія / Г.Голосов. — Новосибирск, 1995. — 206 с.
7. Дмитренко М.А. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції / М.А.Дмитренко. — К.: Знання України, 2008. — 544 с.
8. Звіркowska В.А. Український парламентаризм: проблеми становлення і розвитку (політологічний аналіз) — Автореф. дис....к.політ. н. спец. 23.00.02 – К., 2002. — 30 с.
9. Історія української конституції / Упоряд. А. Слісаренко, М. Томенко. — К., 1997. — 464 с.
10. Історія українського парламентаризму . Заг.ред. В.М.Літвин. У 3-х т. — К.: Парламентське видання, 2010. — 1012 с.
11. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — Одеса: Вид –во “Чорноморье”, 1997. — 96 с.

12. Кривенко Л. Парламент і парламентаризм / Л.Кривенко. // Парламентаризм в Україні: теорія і практика. — К., 2001. — С. 246 – 251.
13. Мілова М.І. На шляху до парламентської демократії: болгарський варіант/ М.І.Мілова. // Монографія. – Одеса: Астропрінт, 2005. – 328 с.
14. Міль Дж. Належні функції представницьких органів / Дж.Міль // Політологічні читання. — 1992. — № 1. — С. 210–219.
15. Основи демократії: навч.посіб.для студентів вищ.навч.закладів / Авт. колектив: М.Бессонова, О.Бірюков, С.Бондарчук та ін.; За заг. Ред..А.Колодій; Мін-во освіти і науки, Укр.-канад.проект «Демократична освіта», Ін-т вищої освіти. – К.: вид-во «Ай Бі», 2002. – 684 с.
16. Павленко Р. М. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід / Р.М.Павленко. — К.: Вид. дім «КМ Академія», 2002.
17. Погорілко В. Референдуми в Україні: історія та сучасність / В.Погорілко, В. Федоренко. — К., 2000. — 248 .
18. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності. –К.: Ника-Центр, 2008. – 988 с.
19. Політичний режим і народовладдя в Україні: політологічний аналіз: [Монографія] /За ред.. проф.. Ф.М.Рудича. – К.: ІПіЕНД ім..І.Ф.Кураса НАН України, 2011. – 456 с.
20. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю.Левенець (голова), Ю.Шаповал (заст. голови) та ін.. - К.: Парламентське вид-во, 2011. – 808 с.
21. Політологічний словник: Навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка. — К.: МАУП, 2005.
22. Проблеми української політики: аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім..І.Ф.Кураса НАН України. – К.: ІПіЕНДім.І.Ф.Кураса НАН України, 2010. – 410 с.
23. Сазонов М.І. Український конституціоналізм: національне надбання чи гіркий досвід? / М.І.Сазонов. – Х.: Корпорація»Техностандарт», 2008. – 80 с.

24. Свето́ва С. Практика парламентаризму: Посібник / С.Свето́ва. — К., 1997. — 132 с.
25. Съедин Н. А. Особенности становления и развития парламентаризма в России и Украине (сравнительный политологический анализ): Автореф. ... канд. полит. наук. — М., 2002.

Основні законодавчі акти українського державотворення на початку незалежності

(див.: <http://static.rada.gov.ua/site/postanova/postanova.htm>):

1. ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ
2. ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
Про День проголошення незалежності України.
3. ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
Про захист суверенних прав власності Української РСР.
4. ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин.
5. ПОСТАНОВА ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
Про деякі заходи по захисту державного суверенітету Української РСР.
6. ПОСТАНОВА ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
Про Заяву Президії Верховної Ради Української РСР.
7. УКАЗ ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
Про скликання позачергової сесії Верховної Ради Української РСР.
8. ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Про департизацію державних органів, установ та організацій.
9. ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Про військові формування на Україні.
10. ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Про політичну обстановку на Україні і негайні дії Верховної Ради України по створенню умов неповторення надалі військового перевороту.
11. ПОСТАНОВА ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про Звернення Президії Верховної Ради України до громадян України всіх національностей.

12. АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Інформаційні (електронні) ресурси

1. Верховна Рада України. Офіційний сайт. // <http://rada.gov.ua/> // <http://portal.rad./control/uk/index>
2. Лабораторія законодавчих ініціатив. – www.parlament.org.ua (2003-2012)
3. Часопис «Парламент» - www.parlament.org.ua
4. Урядовий портал - [www.kmu.gov.ua / control/ publish/ article?art_id=46692](http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=46692)
5. Часопис «Віче». Офіційний журнал ВР України <http://www.vice.info>

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ КУРСУ

Аболіціонізм - (фр. *abolitionisme*, від лат. *abolitio* — скасування) — громадський рух за скасування якогось закону. Наприкінці XVIII — на початку XIX ст.. у США - рух за скасування рабства чорношкірого населення; у Великобританії, Франції та деяких інших країнах - рух за ліквідацію рабства в колоніях. Аболіціонізм відіграв важливу роль у підготовці громадянської війни в США 1861–1865 рр. і формальної ліквідації рабства

Бікамералізм — [франц. *bicamerism (bicameralism)*, від *bis* — два і лат. *camera* - склепіння, кімната] - двопалатна структура найвищого законодавчого органу в державі. За принципом Б. побудовані парламенти більшості країн світу, легіслатури (законод. органи) всіх (за винятком одного) штатів США. Здебільшого верхня палата виконує контрольну функцію щодо дій та рішень нижньої палати і уряду, в деяких країнах має право законодавчого вето. У федеративних державах вона здебільшого виконує функцію репрезентації і захисту інтересів суб'єктів федерації. У таких парламентах нижні палати, як правило, обираються безпосередньо населенням; членами ж верхніх палат стають внаслідок загальних виборів (сенат США), через делегування суб'єктами федерації (бундесрат ФРН, Росія), призначення (сенат Канади), спадкоємне наслідування (палата лордів у Великобританії) або ж у результаті складної комбінації процедур виборів і призначення.

Вестмінстерська модель – демократична парламентська система державного управління, побудована на принципах державної моделі Великобританії. Свою назву отримала за назвою Вестмінстерського

палацу, в якому проходять засідання Парламенту Великобританії. Вестмінстерська система характерна для держав Співдружності Націй.

Характерними рисами, визначаючими Вестмінстерську систему є: наявність глави держави, що має лише церемоніальні та представницькі функції; глава уряду призначається главою держави, і який є, як правило, головою політичної партії, що має більшість у Парламенті; наявність механізму виконавчої влади, як правило, у формі кабінету, очолюваного главою уряду; наявність парламентської опозиції і багатопартійна система в країні; бікамералізм і допустимість унокамералізму; можливість для Парламенту висловити недовіру уряду; можливість розпустити Парламент та оголосити позачергові вибори.

Відкладальне вето – як правило, це вето президентське — тобто право відхилення главою держави прийнятого парламентом закону. Відкладальне вето пов'язане з правом глави держави на повернення переданого йому на підпис закону для повторного розгляду в парламенті.

Віче – загальні збори громадян міст Київської Русі для розгляду громадських справ.

Вотум довіри (недовіри) - вияв шляхом голосування палатою парламенту (здебільшого нижньою) схвалення/несхвалення політичної лінії, певних дій або законопроекту уряду країни або окремого міністра. У політичній практиці вираження вотуму недовіри призводить до виходу у відставку уряду і формування нового уряду або до розпуску парламенту і проведення дострокових парламентських виборів. Ініціатива висунення питання про вотум недовіри може виходити від уряду, від парламентських фракцій чи груп депутатів.

“Гильотина” – жорсткий спосіб припинення дебатів, який обмежує їх проведення не тільки за часом, але й за змістом.

Депутат – (от лат. *deputatus* — надісланий) — особа, яку обирає група громадян до органів законодавчої (представницької) влади як за партійними списками, також від окремих територій. Депутат представляє інтереси громадян-виборців у владних структурах, має відстоювати їх права, закріплені в Конституції та законах.

Дисконтинуїтет – правило парламентської процедури, за яким всі законопроекти, які були внесені в парламент під час сесії, мають бути розглянуті до її завершення; переносити їх на наступну сесію забороняється. Дисконтинуїтет діє, наприклад, у Великій Британії, США. У Франції він не використовується тому, що парламент працює постійно.

Імунітет депутатський та індемнітет - (лат. *indemnitas (indemnitalis)* — захист від шкоди, забезпечення збереження; лат. *immunitas (immunitatis)* — звільнення від повинності, недоторканність), його привілей. Призначення Д. і. та — забезпечити ефективність діяльності парламентаря з метою максимальної реалізації ним свого мандата. Депутатський індемнітет визнано в усіх країнах. Однак у деяких з них він має дещо вузький зміст.

Інтерпеляція – (лат. *interpellatio*, букв. - переривання, порушення) — особливий вид запиту групи депутатів у деяких парламентських країнах до уряду або конкретного міністра з вимогою дати пояснення щодо внутрішньої або зовнішньої політики, яка проводиться ними, або з якогось окремого питання.

Континуїтет – правило парламентської процедури за яким, навпаки, дозволяється переносити розгляд законопроекту на наступну

сесію. Розгляд починається з відповідної стадії, тобто завершення сесії лише призупиняє законодавчий процес.

“Кенгуру” – правило парламентської процедури, за якою спікер вирішує які питання (поправки) виносити на обговорення, а які - ні.

Лобі – група, яка представляє визначені інтереси та намагається домогтися сприятливих рішень, головним чином через вплив на відповідні суб’єкти політичних рішень.

Лобізм – (англ. *lobbyism*, від *lobby* — приймальня, кулуари) — специфічний інститут політичної системи, потужний механізм впливу певних соціальних груп і громад, об’єднань («груп тиску») на процес прийняття рішення органами державної влади з питань внутрішньої та зовнішньої політики. Лобіювання — спроба організацій або окремих громадян впливати не тільки на прийняття, відхилення чи зміну законів у парламенті, але й на адміністративні рішення уряду, спираючись на підтримку як обраних депутатів, так і різних політичних партій, державних і недержавних установ, громад, організацій, ЗМІ.

Мандат – (от лат. *mandatum* — доручення), повноваження, доручення. Мандат – це також документ, який підтверджує повноваження якоїсь особи (наприклад, депутатський М.). Термін "мандат" виник у римському праві для підтвердження договору доручення.

Парламент (від фр. *parler* — говорити) - вищий представницький та законодавчий орган держави і обирається населенням. На відміну від інших виборних представницьких органів (установчих зборів, конституційної асамблеї) парламент діє на постійній основі.

Парламентська група – загальна назва об’єднань, які створюються депутатами парламенту, тобто депутатська група.

Парламентська (депутатська) етика (греч. *ethika om ethos* - звичка, натура) - сукупність моральних норм внутрішньопарламентського спілкування, яка передбачає дотримання визначених правил поведінки, етики професійної відповідальності та етики доходів (прибутків).

Парламентська опозиція – (лат. *oppositio* - протиставлення) - група депутатів парламенту або парламентська фракція партії, яка не бере участі у формуванні уряду, виступає з багатьох принципіальних питань проти політики уряду.

Парламентська фракція – (нім. - *fraktion*) - група депутатів в парламенті. Фракцію складають депутати – представники однієї політичної партії, або декількох партій з метою більш структурованої парламентської діяльності задля виконання завдань, обіцянок, тобто відстоювання інтересів громадян (електорату).

Парламентський контроль - особливий вид державного контролю, який здійснюється Верховною Радою України на підставі та у межах, визначених Конституцією і законами України, що дає змогу парламенту отримувати достовірну й об'єктивну інформацію про фактичне виконання своїх обов'язків і повноважень відповідними органами влади та їх посадовими особами, належним чином реагувати на виявлені порушення і, відтак, спрямований на забезпечення конституційної законності та державної дисципліни у сферах їх безпосередньої владно-управлінської діяльності.

Промульгація – обнародування, опублікування якого-небудь державного акта. Офіційне проголошення (оприлюднення) закону, прийнятого парламентом. Означає санкціонування законопроекту главою держави у встановлені терміни (звичайні або скорочені), а та-

кож опублікування закону в офіційному віснику. Тільки після промультгації закон, як правило, набуває обов'язкову силу. Промультгації всіх актів здійснюється главою держави.

Спікер – (англ. *Speaker*, буквально — оратор, промовець, речник) — в англomовних країнах голова законодавчих зборів, політичного органу, парламенту. Термін широко розповсюджений у політичному лексиконі, але як офіційна назва посади вживається тільки в англomовних країнах. Вперше посада спікера парламенту була введена в 1377 році в Палаті громад. Основні функції спікера парламенту — організація засідань Парламенту, дотримання регламенту. В ряді країн у випадку утворення вакансії поста президента тимчасово виконує обов'язки президента саме спікер Парламенту.

ДОДАТКИ

Таблиця 1.

Держави Європи з парламентською формою правління

<i>№ п/п</i>	<i>Держава</i>	<i>Республіка / монархія</i>
1.	Австрія	Республіка
2.	Андорра	Монархія
3.	Бельгія	Монархія
4.	Болгарія	Республіка
5.	Великобританія	Монархія
6.	Греція	Республіка
7.	Данія	Монархія
8.	Ірландія	Республіка
9.	Ісландія	Республіка
10.	Іспанія	Монархія
11.	Італія	Республіка
12.	Латвія	Республіка
13.	Люксембург	Монархія
14.	Мальта	Республіка
15.	Монако	Монархія
16.	Нідерланди	Монархія
17.	Німеччина	Республіка
18.	Норвегія	Монархія
19.	Сан-Марино	Республіка
20.	Швеція	Монархія
21.	Словаччина	Республіка
22.	Туреччина	Республіка
23.	Угорщина	Республіка
24.	Ліхтенштейн	Монархія

Джерело: Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія /за заг. ред.. д.і.н., проф.. А.І.Кудряченка. – К.: НІСД, 2007. – С.379.

Таблиця 2.
Двопалатні парламенти держав Європи

<i>№п/п</i>	<i>Держава</i>	<i>Назва палат</i>
1.	Австрія	Національна рада Бундесрат
2.	Білорусь	Палата представників Рада республіки
3.	Бельгія	Палата представників Сенат
4.	Боснія і Герцоговина	Палата представників Дім народів
5.	Великобританія	Палата лордів Палата общин
6.	Ірландія	Палата представників Сенат
7.	Іспанія	Конгрес депутатів Сенат
8.	Італія	Палата депутатів Сенат республіки
9.	Нідерланди	Друга палата Перша палата
10.	Німеччина	Бундестаг Бундесрат
11.	Польща	Сейм Сенат
12.	Російська Федерація	Державна дума Рада Федерації
13.	Румунія	Палата депутатів Сенат
14.	Сербія і Чорногорія	Віче громадян Віче Республік
15.	Франція	Національні збори Сенат
16.	Хорватія	Палата представників Палата Жупаній
17.	Чехія	Палата депутатів Сенат
18.	Швейцарія	Національна рада Рада Кантонів

Джерело: Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія /за заг. ред.. д.і.н., проф.. А.І.Кудряченка. – К.: НІСД, 2007. – С.380.

Таблиця 3.

Спосіб легітимації президентів країн Центрально-Східної Європи

Пряме обрання президента відбувається шляхом всенародного голосування

Непряме обрання має місце у випадках, коли президента *обирає парламент*

<i>№ п/п</i>	<i>Країна</i>	<i>Спосіб обрання</i>	<i>Термін повноважень президента</i>
1.	Албанія	непряме	5 років
2.	Болгарія	пряме	5 років
3.	Боснія і Герцоговина	непряме	4 роки
4.	Естонія	непряме	5 років
5.	Латвія	непряме	4 роки
6.	Литва	пряме	5 років
7.	Македонія	пряме	5 років
8.	Польща	пряме	5 років
9.	Румунія	пряме	4 роки
10.	Словаччина	непряме	5 років
11.	Словенія	пряме	5 років
12.	Хорватія	пряме	5 років
13.	Угорщина	непряме	4 роки
14.	Україна	пряме	5 років
15.	Чехія	непряме	5 років

Джерело: Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія /за заг. ред.. д.і.н., проф.. А.І.Кудряченка. – К.: НІСД, 2007. – С.378.

Таблиця 4.

Верховна Рада України

№ скликань	Період діяльності (каденції)	Голови (спікери)	Порядок формування (тип виборчої системи)
1.	1990 – 1994 рр.	В.о. В. Івашко, Л.М. Кравчук, І.С. Плющ	Мажоритарна 92% обрано вперше
2.	1994-1998 рр.	О.О.Мороз	Мажоритарна 85 % обрано вперше
3.	1998-2002 рр.	А.Ткаченко, І.Плющ	змішана 225/225 67% обрано вперше
4.	2002-2006 рр.	В.М.Литвин	Змішана 59% обрано вперше
5.	2006 – 2007 рр.	А.А.Мороз А.П.Яценюк	Пропорційна
6.	2007-2012 рр.	В.М.Литвин	Пропорційна оновлення на 4%

Джерело: складено автором за інформацією на сайтах політичних партій.

Навчальне видання

Український парламентаризм: витоки становлення
та сучасний стан розвитку
Навчально-методичний посібник
для студентів відділення політології ІСН

Мілова Марія Іллівна

Видано в авторській редакції

Підписано до друку 11.03.2013 р. Формат 60x84/16
Гарн. Таймс. Умов.-друк. арк. 3.95. Тираж 25 прим.
Зам. № 588

Видано і віддруковано:
**Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова**
Свідоцтво ДК №4215 від 22.11.2011 р.

Україна, 65082, м. Одеса, вул. Єлисаветинська, 12.
Тел. (048) 723 28 39. E-mail: druk@onu.edu.ua